

Egy szerény profi portréja

SÁNTHA JÓZSEF TISZATÁJ-DÍJÁHOZ

Richard Shepard 2007-es *Rókavadászat* (The Hunting Party) című filmjében, amely a Radovan Karadžić elleni amatőr és akkor még sikertelennek bizonyuló elfogási akció tragikomikus feldolgozása, hangzik el a cinikus bon mot: „A televíziós díj olyan, mint az aranyér, előbb utóbb mindenki megkapja.” A jól csengő mondatnak persze nem ez az első előfordulása, némiképp más változatban és kontextusban hallható már François Ozon *Swimming Pool* (2003) című mozijában is. Talán nem ildomos egy most méltán jutalmazott szerző laudálását ezzel kezdeni, de valljuk be, az irodalmi díjak elmúlt száz évének történetét nézve hasonló érzeteink bőven lehetnek. A szépirodalmi elismerések históriája, mint minden kitüntetésé, bővelkedik ehhez hasonló és ettől szélsőségesen eltérő vélekedésekben is. A Baumgarten-díjtól a Térey-ösztöndíjig hosszsan sorolhatnánk a honorálások után bekövetkező kultúrpolitikai és személyes viták adomáit.

Ám ez végképp nem egy laudáció tárgya, viszont az kétségtelen, intézményrendszeren kívülként, magányos „bozótharcosként” nem vagy alig kapható meg elismerés a félmúlt vagy a jelen Magyarországon. Sietek hozzátenni, így van ez vélhetően a miénknél boldogabb térségekben is. Éppen ezért bír a díjazás tényénél is nagyobb jelentőséggel, ha egy ilyen figura tevékenységét ismeri el bárki. A Tiszatáj folyóirat fennállása során, hagyományaihoz illően, országos trendeket követő irodalmi, művészeti periodika jellege mellett lokális szempontokat is mindig szem előtt tartott. Aki a lapot olvassa, kiadványait forgatja, tudja: a régió, a Dél-Alföld a Bácskához, Bánáthoz földrajzilag és kulturálisan is ezer szállal kapcsolódó összművészeti folyamatai mindig is helyet kaptak itt. És évtizedek óta jelen lévő hagyomány, vélhetően az egykori legendás szerkesztő, Ilia Mihály óta élő tendencia az is, hogy a tehetséget előtérbe helyezve az egyébként más fórumokon kevés figyelmet kapó outsiders rendszeres közlését és kötetkiadását is vállalták.

Sántha József pedig ilyen alkotó: független értelmiségi, amilyen alig van ma Magyarországon. Olyan gondolkodó, aki számára saját „hivatásos elmélkedői” szerepe nem megbeszélendő kérdés, még csak nem is önidentifikációs stratégia. Sántha József olvasó, író ember: számára az olvasás és az írás természetes módja a létezésnek. Élete része, de nem egyetlen terepe, nem ebből él, így nem is kötik megfelelési kényszerek. Sántha egy évtizedekkel ezelőtti irodalmi pályakezdés után a kétezres évek elején kezdte újra a szövegekkel való professzionális bibelődést. Érzékeny, széles körű tájékozottságról, europээр műveltségről tanúskodó kritikáit először folyóiratokban (Holmi, Jelenkor, Műút, Magyar Narancs) lehetett olvasni. És már akkor is mellbe vágó volt azzal

találkozni, hogy a kritikairás, amelynek voltak szebb korszakai és meghatározó alakjai is (Halász Gábor, Németh Andor, Bálint György) irodalomtörténetünk különböző epochjaiban, hogy tud ennyire kulturált, udvarias, ám mégis alapos, rendszerező, de főként objektív, elfogultságoktól mentes lenni. Hogy egy ítézés ilyen mérhetetlen szakmai alázattal forduljon elemzése tárgyához, hogy a megjelent szöveget nem önmagában, valóban az egész addigi életmű kontextusában, tágabb kulturális milióink aspektusaiból lássa, ritka és nagyon örömteli találkozás volt ez egy a „rendszerbe” újra belépő alak hangjával. A miskolci Műút gondozásában 2011-ben jelent meg Sántha első és ezidáig egyetlen kritikakötete. A *Talányaink összessége* lírai, poétikus esszék, rövidebb és hosszabb bírálatok, ahogy közhelyesen írni szoktuk, „tanulmány értékű kritikák” gyűjteménye. Ezekben az írásokban szépségük és összetettségük mellett elképesztően erős világirodalmi, de nem csak irodalmi, képzőművészeti és zenetörténeti beágyazottságuk volt győzelemre méltóan különleges.

Sántha most is aktív kritikus, érdemes olvasni a Revizoronline-on a közelmúltig rendszeresen jelentkező írásait. Azért épp ezt a fórumot említem, mert a szóban forgó netes kritikaportál a gyors, naprakész, de az online platformokhoz illően rövid reakciók kollektuma. A 6-8000 leütésszámú maximum terjedelmi keretek között érdemit, elmélyültet, gondolkodástörténetileg is argumentáltat mondani talán a legnehezebb feladat. És itt jön a képbe az a bizonyos alázat: Sántha itt napvilágot látott kritikái egyáltalán nem vetnek számot az online platform tudományos hierarchiában elfoglalt előnytelenebb helyzetével, sem azzal a lehetőséggel, hogy ilyen feltételrendszerben talán alibizni is könnyebben lehetne. Az itt olvasható ismertetők olyan felkészültséggel, a tárgy iránti elfogulatlansággal fordulnak a szövegekhez, amelyben sznobizmusnak, elitizmusnak nincs helye, de nincs tere a felkészületlenségnek sem. E tekintetben és az eddigieket alátámasztandó összetettsége okán a Végel László regényéről (*Temetetlen múltunk*) született írás (*Egy töprengő fűszál*),¹ esszéisztikussága miatt az Alice Munro-prózát (*Kilátás a Várszikláról*) recenzáló ismertető (*Befejezetlen honfoglalás*),² tárgyilagossága ürügyén a Szilasi-regényről (*Luther kutyái*) szóló bírálat (*Szellemből a testbe*)³ ajánlható olvasásra.

És persze mindenekelőtt beszélni kell most a díjazás elsődleges okáról, Sántha József szépirói ténykedéséről. A kritikairással párhuzamosan kezdtek megjelenni irodalmi folyóiratokban a novellák, elbeszélések, majd később a

¹ Sántha József: *Egy töprengő fűszál: Végel László: Temetetlen múltunk. Önéletrajzi regény, Revizoronline*, 2019. 09. 29. https://revizoronline.com/hu/cikk/8037/vegel-laszlo-temetetlen-multunk-oneletrajzi-regeny/?cat_id=&first=0 (Utolsó letöltés ideje: 2021. 11. 28.)

² Sántha József: *Befejezetlen honfoglalás: Alice Munro: Kilátás a Várszikláról, Revizoronline*, 2018. 12. 21. https://revizoronline.com/hu/cikk/7640/alice-munro-kilatas-a-varsziklarol/?cat_id=&first=0 (Utolsó letöltés ideje: 2021. 11. 28.)

³ Sántha József: *Szellemből a testbe: Szilasi László: Luther kutyái, Revizoronline*, 2018. 09. 25. https://revizoronline.com/hu/cikk/7468/szilasi-laszlo-luther-kutyai/?cat_id=&first=0 (Utolsó letöltés ideje: 2021. 11. 28.)

regényrészletek. Az eddigi életmű kötetekben: az első pályakezdés korszakának egyetlen könyvformátumú eredménye, *A legnagyobb című, Széchenyiről szóló dráma* (Prológus, 1991), a második etapban egy izgalmas novelláskötet (*A télgyűlölő: Elbeszélések, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2015*), és két kisregény (*A húgom operája: [kisregény], Kalligram, 2016; Börtönkarnagy, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2020*). A díjazott minden fent említett erénye mellett elsősorban kiváló író. Novelláinak világát az első kritikai reflexiók jobb híján az egy időben obligát referenciamező, a mágikus realizmus címkéjével illették. Valóban, a történetvezetésben, dramaturgiai fordulatokban, narrációs technikákban van hasonlóság a latin-amerikai irodalom legismertebb és legjobban exportálható korszakával, stílusával.

Ám van itt más is, a közép-európai abszurd szép hagyománya, Franz Kafka, Bruno Schulz és a német nyelvű irodalmak két groteszk iránt is elkötelezett reprezentánsa, Elias Canetti és Thomas Bernhard. Szó sincs azonban arról, hogy Sántha prózája ezek mixtúrája vagy utánérzése lenne. Éppen azért sorolom most én is nagy erővel a felismerhető, vonatkozásra alkalmas hatásokat, mert annyira más, besorolhatatlan, a kortárs magyar irodalom tendenciáin annyira kívüli a díj birtokosa prózáinak világa. Sántha elbeszélői karakterének nagy találmánya, hogy egy referenciális eredőjű, az önéletrajziséget újragondoló elképzelést valósít meg. A biografikusságot, egy élet megírásának lehetőségeit bejelentve végül egy biográfiát csak rejtetten kirajzoló, rafinált narrációjú, a realitástól elemelt világban írja meg, ha tetszik saját, ha tetszik mindannyiunk létezésének problémáját. Az „életre ítélt” humanoid szépirodalmi ábrázolhatósága témájának a francia egzisztencializmus óta feszülünk neki nagy lelkesedéssel. A fájdalom és a veszteség, a nem múltó gyász, a létezést mindvégig meghatározó korai traumák ma divatos tendenciák szerint, öngyógyító, önmegvalósító, recepteket kínáló teoretikus és szépirodalmi produktumokon keresztül zúdulnak ránk. Sántha ezeket a problémákat egy személytelen, de nem részvétlen hang, egy összetett elbeszélés-mód kimunkálásával igyekszik megjeleníteni. Igyekezetének eredménye sötét, unikális próza, amelyet akár le is lehetne írni a most követett folyamatok felcímkezésére használt hívószavakkal (transzgenerációs traumák, poszthumán stb.), de igazából nem érdemes!

Sántha József 2015-ben Déry-díjat kapott. Az volt az első és eddig egyetlen irodalmi elismerése. Most, 2021 és 2022 fordulóján, egy, az egyén és a közösek számára is nagyon nehéz, a veszteségeket napi tapasztalattá tevő, fájdalmas korban mindannyiunk életrajzának részei lesznek, dokumentaristává válnak eddig groteszknek és titokzatosnak tűnő meséi. Bármit hoz is most mindennél jobban „sötétségbe burkolózó” közös jövőnk, az biztos, hogy a 2021-es Tiszatáj-díjjal a kurátorok arra érdemes személyt és pályát értékelték!

Isten éltesse jó egészségben!

Kovács Krisztina

